

Araştırma Makalesi/Research Article

Etnomüzikoloji Dergisi
Ethnomusicology Journal
Yıl / Year: 7 • Sayı / Issue:2
(2024)

ORMANIN SESSEL EKOLOJİSİNDE AĞAÇLARLA BİRLİKTE PERFORMATİF DİNLEME PRATİĞİ*

Suna BAŐLANTI**

Özet

Bu makale, doktora tez çalışması kapsamında Türkiye'nin farklı ormanlarında gerçekleştirilen performatif dinleme pratiğini, ses ve türler arası karşılaşmalar bağlamında incelemektedir. Performatif dinleme, ormanın sessel ekolojisinde ağaçların yaşamsallığını ve failliğini bedensel deneyim aracılığıyla fark etmenin ve modern kapitalist anlayışın doğa-kültür, ben-öteki gibi ikiliklerini aşmanın bir yolu olarak önerilmektedir. Bu bağlamda, ormanda farklı türler arasında gerçekleşen sessel karşılaşmaların insanın kendinden farklı türlerle olan ilişkilerini nasıl dönüştürebileceği araştırılmaktadır. Posthümanist ve yeni materyalist yaklaşımlar çerçevesinde, insanmerkezci düşünceye yönelik eleştiriler sunulmakta, doğa ve kültür arasındaki sınırların yeniden düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bitkilere yönelik geleneksel önyargıları sorgulayan bu makale, ses ve dinleme tanımlarının ötesine geçerek, insan-olmayan türlere dair ses çalışmalarında daha kapsayıcı bir anlayış geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ormanın sessel ekolojisi, performatif dinleme, ağaçların failliği, çoklu-türlerin karşılaşması, insanmerkezcilik

* Makale Geliş tarihi 05 Ekim 2024- Makale Kabul Tarihi: 16 Kasım.2024 (Makale yazarın doktora tezinden üretilmiştir.)

** Doktora öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Dr. Erol Üçer Müzik İleri Araştırmalar Merkezi (İTU MİAM), baslanti15@itu.edu.tr.

<https://orcid.org/0009-0005-2776-6262>

Performative Listening Practice with Trees in the Sonic Ecology of Forest

Abstract

This article presents the performative listening practice conducted in various forests of Turkey as part of a doctoral dissertation, by focusing on sound and interspecies encounters. Performative listening is proposed as a means of acknowledging the vitality and agency of trees through the bodily experience of the sonic ecology of the forest, as well as a way of overcoming the nature-culture and self-other dualities inherent in modern capitalist understandings. In this context, the article explores how the sonic encounters that occur between different species in the forest can transform human relationships with other beings through bodily experience. Within the framework of posthumanist and new materialist approaches, critiques of anthropocentric thinking are presented by emphasising the need to rethink the boundaries between nature and culture. The aim of this approach is to develop a more inclusive understanding that goes beyond plant biases in nonhuman studies and transcends definitions of sound and listening.

Keywords: *Sonic ecology of forest, performative listening, agency of trees, multispecies encounters, anthropocentrism*

Giriş

Posthümanizm, insanı doğanın merkezinde ya da karşısında değil, doğayla ve diğer türlerle ilişkili bir varlık olarak ele alır. Bu düşünce, temelde insan deneyimine odaklanan etnomüzikoloji alanında da etki yaratmış; etnomüzikologlar, insanı yalnızca bir özne olarak değil, çevresiyle etkileşimde bulunan bir varlık olarak yeniden konumlandırma çabasına girmişlerdir (Silvers, 2020). Ses çalışmaları, akustemoloji ve ekomüzikoloji gibi farklı disiplinlerde gerçekleştirilen araştırmalar, insan dışındaki varlıklarla kurulan ses ilişkileri ve bu ilişkilerin kültürel, sosyal ve çevresel boyutlarını inceleyen daha kapsayıcı çalışmaları ortaya çıkarmıştır (Feld, 2003; Krause, 2012; Whitehouse, 2015; Ochoa Gautier, 2016). Bu dönüşüm, etnomüzikolojinin de sınırlarını genişletirken, sesin bir iletişim ve deneyim aracı olarak rolü yeniden değerlendirilerek yalnızca insanlararası değil, türlerarası etkileşimlerde de nasıl bir rol oynadığını araştırmaya yönlendirmiştir (Kirksey ve Helmreich, 2010; Silvers, 2020).

Canlı ve cansız birçok farklı varlığın birlikte inşa ettiği ve bir arada yaşadığı orman ekosisteminin sahip olduğu sessel ekoloji, doğanın karmaşıklığının ve türler arasındaki

etkileşimin dinleme aracılığıyla deneyimlenebilmesi için alan sağlar. Ağaçların rüzgârla sallanan yapraklarından kuş seslerine, böceklerin kemirme seslerinden toprağın altında yaşayan mikroorganizmaların titreşimlerine kadar pek çok sestten oluşan bu çeşitlilik, ormanın dinamik *soundscape*'ini ve çoklu-türler dünyasındaki paydaşların birbirleriyle olan etkileşimlerini yansıtır. Bu sistemi karakterize eden türlerden biri olan ağaçlar ise, özellikle de ses algısı açısından pasif olarak görülebilmekte; kimi zaman insanın bildiği ve alışık olduğu anlamda hareket etmedikleri için sabit, durağan varlıklar hatta nesnelere olarak kabul edilebilmektedir. Ses ya da fiziksel temas gibi herhangi bir dış uyarana tepki veremedikleri zannedilen ağaçların pek çok duyudan mahrum oldukları, hatta cansız oldukları bile varsayılabilmektedir. İnsan olmayan türlerin yaşamlarına dair çalışmalarda artışa rağmen ağaçlara dair bu kanı, özellikle modern, Batılı ve şehirli toplumlar arasında yaygınlığını koruyabilmektedir. Bu çalışmalarda genellikle bitkilere önyargılı yaklaşılarak daha somut tepkilerin gözlemlenmesine olanak sağlayan hayvan ve insan arasındaki ilişki ve etkileşime (Grusin, 2015; Balding ve Williams, 2016; Montgomery, 2021; Middelhoff ve Peselmann, 2023), doğada olmanın insan sağlığına olan faydalarına (Bell vd., 2017; Andersen vd., 2021) ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğine odaklanılmış, insanın diğer tüm türlere karşı imtiyazlı konumu devam ettirilmiştir. Hayvanlara odaklanma eğilimi, insan olmayan kelimesini algısal olarak daha çok hayvanlarla eşlenik hale gelen bir terime dönüştürerek diğer türleri dışlayan bir anlam kazanmasına da neden olur¹. Nitekim diğer pek çok tür gibi ağaçların da insan-olmayan türlere dair çalışmalarda genellikle göz ardı edilmesi bu eğilimin bir sonucu olarak düşünülebilir. Benzer şekilde, insan-olmayan türler ve ses ilişkisini inceleyen çalışmalarda yine insanın ses açısından ilişkilenebileceği tür olarak genellikle hayvanlara odaklanılmaktadır (bknz. Krause, 2012; Whitehouse, 2015; Silvers, 2020). Bu durum, hayvanlara odaklanma eğiliminin yanı sıra ses ve duyma arasındaki ilişkiyi sadece kulak üzerinden değerlendirebilen veya değerlendirebileceğini düşünen, sese dair tüm tanımlarını inşa ettiği evrensel bir insan öznesi üzerinden oluşturan insanmerkezci bakış açısının sonucudur.

---

¹ Özellikle *The Nonhuman Turn* (Grusin, 2015: 167-240) kitabında Timothy Morton ve Jane Bennett insan-olmayan teriminin kapsayıcılığına değinmiş ve sadece hayvanlara değil tüm diğer türlere referans verecek şekilde genişletilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Bu makalede ortaya koymaya çalışılan kuramsal çerçeve, 2022-2023 yılları arasında Türkiye'nin farklı şehirlerinde (İstanbul, İzmir, Çanakkale, Bolu) doktora tez çalışması kapsamında gerçekleştirdiğim alan araştırmasındaki gözlem ve uygulamalara dayanmaktadır. Alan çalışması süresince, bir kısmı etnomüzikolog, ses araştırmacısı ve müzikologlardan oluşan farklı yaş ve mesleklerden katılımcılarla birlikte seçili ormanlarda (İstanbul Kuzey Ormanları, İzmir Atatürk Anı Ormanı, Kaz Dağları ve Abant Gölü çevresi ormanları) performatif dinleme pratikleri gerçekleştirdim. Bu makalede, farklı türlerin sesleri farklı biçimlerde algılayabileceklerinden yola çıkarak insanın ortak ses ekolojisini paylaştığı diğer yaşam formlarından biri olan ağaçlarla, ses aracılığıyla nasıl ilişkilenebileceğini inceleyeceğim. İnsan ve insan-olmayan ayrımlarının var olmadığı farklı coğrafyalardaki toplumlar için orman, ortak bir yaşam alanıdır; ancak bu çalışmada, şehirli modern toplumlardaki insanlar için orman, ağaçların varlığını, yaşamsallığını ve sosyalliğini daha yoğun deneyimleyebilecekleri, aynı zamanda ağaçlarla aralarına koydukları sınırları fark edebilecekleri bir karşılaşma alanı olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, makalede ormanın sessel ekolojisinde gerçekleştirilen performatif dinleme (*performative listening*)² pratiği ile modern ve kapitalist anlayışın insanmerkezci bakış açısıyla şekillenen doğa/kültür, ben/öteki gibi ikili yapılarının bedensel deneyim ile aşılabilirliğini öne sürüyorum. Ağaçlar gibi durup ormandaki tüm sesleri onlarla birlikte dinlemeyi amaçlayan bu pratik ile insan bedeni ve algısına dair edinilmiş alışkanlıkları ve sınırları aşabilmenin yollarını arıyor, insan-olmayan türlerin failliğini ve bir aradalığını ses, beden ve dinleme üzerinden ele alıyorum.

Ağaçların Hissettikleri başlıklı ilk bölümde, çalışmanın esas odak noktası olan ağaçları tanıtarak, onların duyuşal olarak neleri algılayabildiklerine, diğer türlerle kurdukları ilişkilere ve iş birliklerine değinecek, yaşamsallıklarına dair bilgi vereceğim. İkinci

---

² “Performatif dinleme” terimi Chris McRae tarafından (2014. *Performative listening: Hearing others in qualitative research*. Peter Lang Incorporated, International Academic Publishers) performans çalışmaları ve iletişim bilimleri alanlarındaki deneyimlerine dayanarak oluşturduğu yöntemi tanıtmak için kullanılmıştır. McRae, özellikle nitel araştırmalar bağlamında ele aldığı performatif dinleme yöntemiyle araştırmacıların farklı bakış açılarına, deneyimlere ve görüşlere açık olmalarını ve bu farklılıkları anlamak için kritik bir tutum sergilemelerini teşvik eder. Bu yöntemin esas uygulayıcısı olan araştırmacı, dinlemeyi bir performans olarak değerlendirerek bu performans üzerinden araştırdığı kişilerden elde ettiği bilgileri, bu bilgileri değerlendirme şeklini ve kendi politik duruşunu analiz edebilirler. McRae'nin önerdiği bağlamdan farklı olarak bu yazıda performatif dinleme kavramı bir araştırma yöntemi olarak değil araştırmacı, katılımcı ya da dinleyicinin ortamla ve ortamda bulunan faillerle ses ve bedensel deneyim üzerinden ilişkilmesini teşvik eden bir dinleme yöntemi olarak önerilmiştir. Her iki kullanım şekli dinleme ve performativite kavramları etrafında şekillendiği için teorik bakımdan benzer eğilimler gösterse de odak noktaları, amaçları ve uygulama yöntemleri bakımından farklılık göstermektedir.

bölümde, Anna L. Tsing'in (2015) türlerin bir araya gelişini ve dolanıklılığını betimlemek için kullandığı "çokseslilik" kavramı üzerinden ağaçlarla birlikte ormanı meydana getiren diğer türlerin zengin ilişkiler ağına ve farklı toplumların bu sistemle ilişkilene biçimlerine değineceğim. Batılı düşünce sistemi ve onun yarattığı ikili yapıları ve türlerin failliğine dair kabulleri posthümanist, yeni materyalist söylemler üzerinden tartışacağım. Son bölümde ise ses ve dinlemeye dair insanmerkezci tanımları ve kabulleri tartışarak bu ikilikleri aşmanın ve türlerin çoksesliliğine eklenilebilmenin bir yolu olarak önerdiğim performatif dinleme pratiğine yer vereceğim.

Ağaçların Hissettikleri

İnsan yaşamının önemli bir parçası olan ağaçlar, yapı malzemesinden kâğıt üretimine kadar pek çok alanda kullanılır ve farklı formlarda günlük hayata eşlik ederler. Dünyanın geleceği veya yaşamın sürdürülebilirliği için gerekli kaynaklar olarak görülen ağaçlar, insanlar için genellikle sessiz ve savunmasız bir türün temsilcileridir: Dalı kırılrsa, yaprağı koparılsa, bedenine çivi çakılrsa hatta yakılrsa ya da kesilse bile ağaç kaçamaz, tepki veremez ve kendini savunamaz. Bu nedenle ağaçlar çoğu zaman canlı birer varlık olarak bile algılanmazlar. Ancak ağaçların etraflarında olup bitenleri algılamalarını sağlayan birçok duyusu, çevreleri ve birbirleriyle etkileşim sağlama biçimleri vardır.

Biyolog Daniel Chamovitz (2012), Charles Darwin'den 21. yüzyıl başına kadar bitkilerin algı ve duyuları üzerine yapılan araştırmaları bir araya getirerek, sahip oldukları görme, koklama, hissetme, duyma ve bellek oluşturma yeteneklerini inceler. Farklı renkleri, ışığın yönü ve yoğunluğunun yanı sıra gece ve gündüzü ayırt edebilen bitkiler, insanlardaki gibi ışıksal veriyi resme dönüştürmese de görme duyusuna sahiptir (Chamovitz, 2012: 14-22). Bitkiler etraftaki kokuları algılayabilir ve bu sayede salgıladıkları feromonlar aracılığıyla birbirleriyle iletişim kurabilirler. Örneğin yaprak yiyen böcekler tarafından saldırıya uğradıklarında komşularına koku aracılığıyla uyarı gönderebilirler (Chamovitz, 2012: 23-29). Dokunsal teması algılayarak kendine özgü tepki veren bitkiler bu sayede buldukları ortama uyum sağlayabilirler (Chamovitz, 2012: 39, 48). İnsanlarda ve hayvanlarda olduğu gibi bitkiler de iç algıya (*proprioception*) sahiptirler: Dallarının, yapraklarının ve köklerinin nerede olduğunu bilir; yer çekimini algılayan reseptörleri sayesinde, kökleri ve gövdeleri yer değiştirdikçe, yani uzadıkça, ne tarafa doğru yön değiştirmeleri gerektiğini

anlarlar (Chamovitz, 2012: 68, 69). Bitkilerin hem fiziksel uyaranlara karşı geliştirdikleri hem de hücrel anlamda tohumlarında depoladıkları bellekleri vardır. Yaşamsal döngülerini bu belleğe göre sürdüren bitkiler, baharın gelişini, ne zaman çiçeklenip yaprak açacaklarını ve yaza hazırlık yapmak için tüm kış bedenlerinde su depolamaları gerektiğini bilirler. Ağacın türüne göre yaprağının şekli, bedeni ve dallarının nasıl uzanacağı, rüzgâr, kuraklık, kıtlık gibi zor şartlara nasıl ayak uyduracağına bilgisi tohumlarındaki bu bellekte saklıdır (Chamovitz, 2012: 86-100).

Bitkiler genetik olarak birçok hayvandan daha karmaşıktır ve hatta insanlarla bazı ortak genleri paylaşırlar. Bunlardan biri de sağırılık genidir, ancak bu genin varlığı bitkilerin sağır olduğu anlamına gelmez, zira yapılan çalışmalar bitkilerin sesleri de algılayabildiğini göstermiştir (Demey vd., 2023; Jung vd., 2018). Titreşim algılayıcı reseptörleri sayesinde mekanik bir uyaran olarak sesleri algılayan bitkiler, bir tırtılın yaprağını çiğnemesi gibi belirli seslere karşılık olarak savunma amaçlı salgıladıkları kimyasalların üretimini artırarak farklı tepkiler gösterebildiği, arı vızıltısı veya rüzgâr sesi gibi çeşitli sesleri ayırt edebildiği ortaya konulmuştur (Demey vd., 2023). Ayrıca, bitkilerin ses algısı üzerine yapılan araştırmalar, sese karşı kimyasal reaksiyonun yanı sıra fizyolojik tepkiler de verebilecekleri fikrini destekleyen kanıtlar ortaya koymuştur (Jung vd., 2018).

Bitkiler görebilir, duyabilir, hissedebilir ve bellek geliştirebilir; ancak dış uyaranlara karşı verdikleri tüm tepkiler hayatta kalma ile ilgilidir. Başka bir deyişle, bitkilerin acı gibi duyguları olduğuna dair bir kanıt yoktur. Peki neden böyle olduğunu düşünüyoruz? Chamovitz'e göre (2012) bunun nedeni, kaçınılması gerektiğini düşündüğü antropomorfizasyondur: Bitkilerin beyni yoktur, dolayısıyla insanlar gibi duygusal tepkiler veremezler; aksini düşünmemizin tek sebebi onları insansılaştırmamızdır. Filozof Emanuele Coccia (2019), Chamovitz'in bu görüşünü duygu ve beden arasındaki ilişkinin alternatif yollarını hayal etmek için çaba sarf etmeyerek hayvanlardakine benzer organlar bulma konusundaki ısrarı nedeniyle eleştirir. Antik dönemden bu yana insan beyni ile bitki kökü arasında bir analogi olduğuna dikkat çeken Coccia, bitkilerin de beyni olduğunu öne sürer: Bitkilerde bilgi madde tarafından taşınır; bu nedenle nöral olmasa da maddesel bir beyne sahiptirler. Coccia'ya göre bunun en somut örneği üreme, gen ve bellek aktarımının gerçekleştiği tohumdur. Ancak, Susan Simard'ın (2021) araştırmaları

tohumdan çok kökleri işaret eder. Yıllar süren araştırmaları sonucunda Simard, mantarların ağaç kökleriyle kurdukları mikorizal ağlar arasındaki sinapsların, sinir sistemimize benzer bir şekilde bilgi aktarımı gerçekleştirdiğini ortaya koyar. Bir anlamda ağaçların ne kadar zeki olduklarına dair somut kanıtlar sunan Simard, bizi onların toprak altındaki iletişim ağıyla (*wood wide web*) ve ölürken bile ormanı besleyen ve sürdürülebilirliğini sağlayan, kendi tabiri ile “anne ağaç” ile tanıştırır.

Kısacası ağaçlar sinir sistemi benzeri bir fizyolojiye sahip olan, birbirleriyle iletişim kuran, hayatta kalmak için kaynaklarını paylaşan, çevrelerini iyileştirebilen ve orman ekosisteminin sürdürülebilirliğini sağlayan, dünyada yaşayan tüm türlerin birbirine bağlı olduğunu gösteren sosyal varlıklardır. Ancak ağaçların varlıklarının farkında olmayan modern ve şehirli insan, onların sahip olduğu bu yetileri ne kadar anlayabilir? İnsan ve diğerleri, doğa ve kültür gibi ikili karşıtlıkları ağaçların dünyasını deneyimleyerek nasıl aşabilir? İnsan türünün yeryüzünü paylaştığı kendinden farklı diğer varlıkların yaşamsallıklarını fark edebilmesi antropojenik düşünceyle sınırlı kalmadan, örneğin ses, dinleme, duyma, hissetme ve algılama gibi insana ait tanım ve temsilleri yeniden gözden geçirmesi ile başlar. Birlikte aynı hava, su ve toprağı paylaştığı ağaçların yaşamına dair bilgi edinerek ve binlerce ağacın, mantarın, organizmanın birlikte yarattığı ormanın çoksesliliğinin bir parçası olmayı deneyerek ikilikleri aşabilir, insanmerkezci, kapitalist ve sömürgeci insan öznesinin kalıplarının dışına çıkabilir.

Türlerin Çoksesliliği³

Ormanın ses ekolojisi, her türün kendi var oluşunu temsil eden seslerini, türlerin bir aradalığını, iç içe geçmişliğini, etkileşimini, yani çoksesliliğini yansıtır. Ormana girildiğinde pek çok sesle karşılaşılır: kuş sesleri, yaprak hışırtıları, su sesi, rüzgâr uğultusu, hayvan sesleri ve insanların çıkardığı sesler. Ormandaki tüm bu seslerin ve belki de insan türünün kulağına ulaşamayan daha pek çoğunun dinleyicisi kimdir? Etrafta

---

³ Çokseslilik terimi, Anna L. Tsing’in “çoksesli bir araya geliş” (polyphonic assemblage) kavramından esinlenerek kullanılmıştır. Tsing çoksesliliği, farklı varlıkların veya var olma biçimlerinin karmaşık ve çok yönlü bir şekilde bir araya gelişini metaforik olarak tanımlamak için kullanılmıştır. Matsutake mantarları, çam ağaçları, nematodlar gibi farklı unsurların birbirine bağlılığını ve etkileşimini ifade eden “polyphonic assemblage” kullanımı türlerin uyumlu veya yaşanabilir bir durum oluşturduğu zengin ve katmanlı bir yapıyı ifade eder (Tsing, 2015: 23-24, 157). Benzer şekilde bu yazıda çokseslilik kavramı, hem ormanın ses dokusuna hem de ağaçlarla birlikte ormanı meydana getiren türlerin oluşturduğu bir araya gelişin zenginliğine atıfla kullanılmış; böylece ikili düşünce yapısının aşılması, ekosistemlerin çok yönlü ve dinamik doğasının vurgulanması amaçlanmıştır.

duyacak kimse yoksa ormanda yere düşen bir ağaç ses çıkarır mı? Farklı bağlamlardaki felsefi tartışmalarda sıklıkla karşımıza çıkan bu soruda, “kimse” kelimesi Batılı modern anlayışta insana referans verir; hem sesin varlığı hem de dinleyicinin kim olduğuna dair insanmerkezci bir bakış açısını yansıtır. Bu bakış açısına göre dinleyici her zaman için insandır; insanın olmadığı ortamda var olan her şey “olmayan”dır (*non*) ve ancak insanın şahitliği ve onu fark etmesi sese varlık kazandırır. Oysa dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan pek çok topluluk için “kimse” sadece insan türüne referans vermez. Aksine bitkiler, hayvanlar gibi farklı türleri de kapsar (Descola, 2013). Amerika, Asya ve Okyanusya’da yaşayan farklı toplumların ilişki modellerini ve kozmolojilerindeki çeşitliliği inceleyen Philippe Descola’ya göre, orman kozmolojisine dahil olan bütün kendilikler, birlikte inşa ettikleri doğanın “gerçek toplumsal partnerleri” (2013: 11) ya da kimseleridir. Batı’da doğa olarak adlandırılan kavramın—her ne kadar tam karşılığı olmasa da—bu toplumlarda kendilerinden bağımsız bir alan özelliğine sahip olmadığını belirten Descola (2013), doğa-kültür ikiliğini Batılı modern insanın dünya algısını ve ilişkilerini şekillendiren temel bir unsur olarak kabul eder.

İkili karşıtlıklar bir tarafın diğerine göre ayrıcalıklı olduğu güç dengesizliklerini beraberinde getirir. Kadına karşı erkeğin, doğaya karşı aklın ayrıcalıklı olması gibi insan da insan olmayan karşısında her zaman imtiyazlı ve tahakküm sahibidir. Beden, duygu ve kırılganlık gibi kavramların kadınla, akıl, güç ve bilimin Batılı, beyaz ve aydın erkek ile eşleştirilmesi, korunmaya muhtaç ve savunmasız olarak düşünölmek istenen doğanın kadın, insanlığı temsil ettiği düşünölen kültürün ise “efendi” (Plumwood, 2023) ya da “erkek-insan” (Braidotti, 2021) ile ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Rosi Braidotti’ye göre hümanizmin amblemi haline gelen erkek-insan kavramı, Batı kültürünün insanmerkezci, kapitalist ve sömürgeci özne anlayışını yansıtır (Braidotti, 2021: 25). Bu anlayış, insan türünü diğer varlıklardan üstün tutmuş, “beyaz-olmayan, eril-olmayan, normal-olmayan” (Braidotti, 2021: 68) ya da insan-olmayan şeklinde sınıflandırdığı diğer varlıkları insan öznesinin hizmetinde kabul etmiştir. Kendini edilgen, doğa olarak tanımladığı her şeyi de “fail-olmayan veya özne-olmayan” (Plumwood, 2023: 15) olarak tanımlayan bu insan özne karşısında yer alan tüm varlıklar ötekileştirilmiş, farklılaştırılmış, sömürölebilecek ve tahakküm uygulanabilecek nesnelere dönüştürölmüştür.

Failliğin tek sahibi olarak kendini görme arzusu hayvanlar, mantarlar, bakteriler ve bitkiler gibi insan dışındaki türlerin çoksesliliğini yok saymaya, onlarca var oluşun bir arada yaşadığı ekosistem içerisindeki karşılıklı dinamik ilişki ağını görmezden gelmeye sebep olmuştur. İkiliği reddeden posthümanizm, doğayı kontrol etmek için insan aklını öne çıkaran bu yaklaşımı aşmanın tek yolunun oluşturulmuş insan öznesini yapıbozuma uğratmak olduğunu öne sürer (Haraway, 2003; Braidotti, 2021). Doğa ve kültür arasındaki bu ikiliği gidermek için yeni bir değer sistemi yaratmaya çalışan yeni materyalizm, maddeye özel bir vurgu yaparak failliğin insanların olduğu kadar canlı ve cansız tüm insan dışı varlıkların da bir özelliği olduğunu savunur (Barad, 2003). Her şeyin tek ve aynı anlamda var olduğunu ve failliğin sadece insanlar ya da diğerleri olarak değil, bütünsel düzen ve uyum açısından ele alınması gerektiğini öne sürerek gerçekliğe dair insanmerkezci olmayan bir perspektiften düşünmeye davet eder (Barad, 2003; Haraway, 2008; Coole ve Frost, 2010; Braidotti, 2021). Dolayısıyla insan sonrası yeni materyalist düşünce, yaşamın sadece insanların birbirleriyle etkileşimlerinin sonucu olarak değil, tüm varlıkların karşılaşmaları ve etkileşimi, yani türlerin çoksesliliği ile ortaya çıktığını savunur.

Matsutake mantarlarının izini süren antropolog Anna L. Tsing, bu karşılaşmaların belirsizliğine ve bizi öngörülemez şekilde dönüştürme potansiyellerine dikkat çeker. Tsing gelişen, kirlenen, yeniden canlanan ve direnen bir dönüşümün—mantarların, ağaçların, nehirlerin, dağların ve insanların karşılaşmalarından doğan çoksesli bir araya gelişin— hikâyesini aktarır (Tsing, 2015: 23). Bu bir araya gelişte matsutake mantarları ve ağaçlar, birbirleriyle olan karşılaşmalarında yaşanabilir ya da ölümcül durumlar yaratan performanslarını sergilerler. Yıkımdan bir iş birliği yaratıp yaşamı yani kendi failliklerini gerçekleştirirler; birbirlerini karşılıklı olarak inşa ederler. Yangınlar ve şehirleşme gibi etkenlerle tahrip olmuş ormanlarda yaşam bulan matsutake mantarları ve onların yardımcılarıyla yeniden büyüyen ağaçlar arasındaki simbiyotik ilişki, insanın koruması gerektiğini düşündüğü doğanın aslında kendi kendine yetebildiğini, kendi mücadelesini verebildiğini ve bu mücadelede türlerin bir arada var olabilmeyi başarabildiklerini göstermektedir. Tsing'in çalışmasının en ilham verici yönlerinden biri de kapitalizmin problemlili hale getirdiği insan öznesinin, “tabiatın (*landscape*) başrolde olduğu bu hikâyede” (Tsing, 2015: 155) bir yoldaşa dönüşmesidir. Böylece Tsing, anlatıcısı insan olsa

bile türlerin insana özel bir bağlamda nasıl ele alınmayabileceğini (Descola, 2013) ya da “insanın ötesinde bir antropoloji” (Kohn, 2013) ile türlerin çoksesliliğinin nasıl incelenebileceğini gösterir.

Amazon’daki yağmur ormanlarının çoklu-ontolojik dünyasını inceleyen Eduardo Kohn, ormanın nasıl düşündüğünü anlamak için “bir şeyi temsil etmenin ne anlama geldiğine dair kabul edilmiş fikirlerimizi bir kenara bırakmamız” ve “onun kendi terimleriyle ilişki kurmak, ilişki mantığına girmek, onun düşünceleriyle düşünmek için” ormanın yaşam formlarının örüntülerine uyum sağlamamız gerektiğini öne sürer (Kohn, 2013: 8, 20). “İnsan-olmayan dünyanın düşüncelerinin kendi düşünce biçimimizi özgürleştirmesine nasıl izin vereceğimizi” sorgulayan Kohn, Tsing’in çalışmasında incelediği mantar toplayıcıları gibi, modern insanı ormanlarla birlikte düşünmeye davet eder (Kohn, 2013: 21). Amazon ormanlarında çalışan Descola ve Kohn gibi, Lewis Daly (2015) de benzer bir yaklaşımla Makushi Amerindianlarının bitkilerle olan ilişkilerini inceleyerek bitkilerin sadece kaynak olarak değil, aynı zamanda yaşayan özneler olarak kabul edildiği bir yaşam biçimini ortaya koyar. Kohn’un çalışmasına sıklıkla atıfta bulunan Daly, onun düalist düşünceyi aşmaya yönelik girişiminin önemine vurgu yaparken bitkilerin yaşamına değinse de onlara hayvanlar kadar yer vermediğini belirtir (Daly, 2015: 67). Bitkilerin Makushi kozmolojisinde merkezi bir yere sahip olduğunu belirten Daly, bitkilerin ve diğer canlıların semiyotik rollerini ve bu rollerin Makushilerin etnobotanik uygulamalarındaki önemini vurgulayarak, Tsing ve Descola’nın çalışmalarında olduğu gibi, “insanların ve bitkilerin simbiyotik ve semiyotik olarak nasıl birbirine dolanık olabileceğini”, “ortak yaşam dünyalarının birlikte yaşayanları olduklarını; derin tarihsel ortaklıklar içinde iç içe geçmiş ortak evrimsel aktörler olarak birbirlerini yaratıklarını ve oluşturduklarını” anlatır (Daly, 2015: 2). Bu noktada Daly, Kohn’un ekosemiotik yaklaşımına değinerek araştırmacının konumu ve türleri temsil etme çabasının da üzerine düşünülmesi gerektiğinin altını çizer. Bu yazıya konu olan araştırmanın da temel sorularından biri olan “çok türülülük önerisinin pratik anlamda ne kadar uygulanabileceğini” sorgular: “Bir antropolog bir insana bitkiler hakkında ne düşünebileceğini kolaylıkla sorabilir. Ancak bitkilerin insanlar hakkında ne ‘düşünebileceğine’ dair nasıl çıkarımda bulunabilir—ya da gerçekten çıkarımda bulunabilir mi?” (Daly, 2015: 68).

Yağmur ormanları gibi türlerin dolanıklığının yoğun olarak deneyimlendiği yaşam şekillerinden farklı bir düzen inşa eden Batılı, şehirli modern insan kendini böylesi bir yaşamsallığın ya da çoksesliliğin parçası olarak yeniden nasıl hissedebilir? Günlük yaşamda görmezden geldiği diğer türlerin—örneğin ağaçların—failliğinin nasıl farkında olabilir? Onlarla olan karşılaşmalarının dönüştürücü etkisini nasıl deneyimleyebilir? İnsanlar, diğer hayvanlar ve bitkiler (ya da dünyadaki tüm türler) arasındaki hiyerarşik ayrımı ortadan kaldırmak için Batılı insan öznesinin fark edilmeyeni fark etmeye ve “kendi bilgi ve varlık kategorileriyle uyuşmasalar bile” farklı ontolojilere aşına olmaya çalışmalıdır (Ochoa Gauiter, 2016: 141). Belki de dünyayı fark edilemeyen ontolojisinden anlamaya, görmeye veya dinlemeye çabalamalıdır. Sesin hem maddeselliğini hem de taşıdığı anlamsal yükü dikkate alan, kulağın yetisini beden edimselliği (*performativity*) ile birleştirerek sınırları ve ikilikleri aşmaya çalışan bir dinleme hali, insanın yaşamı paylaştığı varlıkları algılama şeklini değiştirebilir mi? Hızlı şehir yaşamında durmanın ne olduğunu unutan insan, ağaçlar gibi farklı zamansallığa sahip bir varlık ile empati kurabilir mi? Karmaşık orman ekosistemini ayakta tutan ağaçlar gibi durup sesleri, titreşimleri bedeniyle algılamaya çalışırsa onların dünyası ile ilişkilenebilir mi? Performatif dinleme deneyimi insan ve ağaçlar arasındaki fizyolojik farklılıklar nedeniyle oldukça karmaşık ve pratikte zor olsa da durup dinlemek, sese ve bedene odaklanarak ortamla uyumlanıp orman ve onun sakinleri hakkında düşünmek bile şehirli modern insanı ağaçların dünyasına yaklaştırabilir.

Performatif Dinleme: Ağaçlarla Birlikte Dinleyen Bedenler

İnsan ve birçok hayvan türü için sesin varlığı, kulağa ulaşan ses dalgalarının ya da titreşimlerinin sinirler aracılığıyla beyne iletilmesine yani duymaya bağlıdır. Jonathan Sterne sesin “insanlardan bağımsız olarak var olmadığını, aksine insan duyularının bir ürünü olduğunu” belirtir (Sterne, 2003: 11). Sese ve duymaya dair tüm tanımların insanmerkezli olduğunu ifade eden Sterne, ses araştırmacılarına kalıplaşmış kabullerin dışına çıkarak bu idealize edilen tanımları aşmayı önerir (Sterne, 2003; 2015). Nitekim insan kendi türü dışındaki biyolojik yaşam formlarıyla iletişime geçebilmek ve sürdürülebilir olarak bir arada yaşayabilmek için duyularını kullanmalı ve farklı dinleme formları aramalıdır (Post ve Pijanowski, 2018; Cooley vd., 2020). Peki duymayı kulağın

tekelinden çıkarıp, bedene ulaşan ses dalgalarının ya da titreşimlerinin duyumsanması olarak tanımlanırsak, dinleme nasıl bir eyleme dönüşür?

Dinleme, iletişim kurma veya bilgi edinmede kritik rol oynayan bilinçli ve yönelimli bir eylemdir. Sesin anlamı, varlıkların öznelliğine, çevreleri ve diğer varlıklarla olan ilişkilerine bağlıdır. Dolayısıyla dinleme, dinleyenin kim olduğuna, neyi dinlediğine ve nasıl dinlediğine göre değişen, yani farklı türleri olan “performatif bir eylemdir” (Kapchan, 2017: 5). Deborah Kapchan, J.L. Austin'in “söz edimleri” (*speech acts*) teorisine dayandırdığı ses bilgisini, “dinleme eylemlerinden kaynaklanan, söylemsel olmayan bir duygulanım (*affect*) aktarım biçimi” olarak tanımlar (Kapchan, 2017: 2). Duygulanım farklı deneyimler arasındaki geçişlerde duyular, hisler ve pratiklerden elde edilen, kültürel ve tarihsel olarak oluşturulmuş anlamları içeren bedensel yoğunluklardır (Massumi, 2002; Berger, 2012; Ahmed, 2014). Dolayısıyla dinleme, kültürel geçmiş ve bilgi birikimiyle ilişkili yani kültürleşmiş (*enculturated*) bir deneyimdir (Eidsheim, 2015; Becker, 2010). Steven Feld, kültürel ve tarihsel bağlamda sesin nasıl algılandığına ve yorumlandığına dair ses ve dinleme arasındaki bu ilişkiyi “dinleme tarihleri” (*listening histories*) olarak adlandırır (Feld, 1994; 2003). Ses aracılığıyla bilme olarak tanımladığı akustemoloji (*acoustemology*) kavramı ile ses bilgisini ve dinleme tarihlerini anlamaya çalışan Feld, dinlemeyi zihin-beden, insan-insan olmayan, kültür-doğa ikiliklerini ortadan kaldırarak “sesin duyusal, bedensel olarak deneyimlenmesi” (Feld, 1994: 11) veya dünyada-olmayı sağlayan bir süreç ya da performans olarak ele alır. Bu performans “aynı zamanda fizyolojik, duyusal ve yorumlayıcı bir pratiktir” (Ochoa Gautier, 2014: 23). Kapchan, Feld ve Ochoa Gautier’e atıfla, performatif dinleme pratiği sesin ve dinleminin aktif, dönüştürücü ve bedensel yönlerine vurgu yapan katılımcı ve dönüştürücü bir eylemdir. Bu dinleme hali hem zihinsel hem de bedenseldir; duygulanım, kültürleşme ve şimdinin, ses ve karşılaşmalar aracılığıyla “bedenlerin, çevrenin, epistemolojilerin ve ideolojilerin ortasındaki ilişkiselliği” (Thompson, 2019) yeniden keşfetme performansıdır.

Performatif dinleme pratiğinin çıkış noktası pandemi döneminde ağaçlar gibi durup çevredeki seslere odaklanmanın ağaçlarla ve çevreyle kurulan ilişkide neyi değiştirebileceğini araştırdığım “ağaçlar gibi duymak” (*hearing-as trees*) çalışmasıdır.

Buradaki durmak fiili hem modern hayatın hızlı temposundan, alışkanlıklardan uzaklaşmak hem de fiziksel olarak mümkün olduğunca sabit durmak anlamında kullanılmıştır: Kulakları takıp müzik dinlemeden, yürümeden, konuşmadan ya da cep telefonuyla ilgilenmeden sadece durmak ve ağaçlara, çevreye, seslere ve bedene odaklanmak. Şehirde yaşayan bir insan, ağaçların daha yoğun olduğu ve şehrin seslerinin bedene daha az etki ettiği ormanın sessel ekolojisinde benzer şekilde sabit durup bedene ve seslere odaklanarak ortamı dinlerse, bu deneyim ona ağaçların ontolojilerine dair nasıl bir farkındalık kazandırabilir?

Ağaçların yaşamsallığına dair bilgi edinmeyi ve onların failliğini belirli bir zaman ve mekân koşulları içinde deneyimlemeyi esas alan performatif dinleme pratiği, katılımcıların ağaçlarla doğrudan bedensel bir bağ kurarak farkındalık kazanmalarına olanak tanır. Bu yaklaşım, Karen Barad'ın "faili gerçeklik" (*agential realism*) kavramıyla ilişkilendirilebilir; Barad, varlıklar arasındaki etkileşimlerin, olguların ve olayların, onları gözlemleyen insanların algılarına dayanmadan da gerçekliği şekillendirebileceğini, gözlemci ile gözlemlenen arasında durumsal olarak var olabileceğini öne sürer (Barad, 2003). Bu gerçeklikte insan, doğanın tüm bileşenleriyle aynı maddeselliği paylaşır ve "birbiriyle iç etkileşimleri" (*intra-action*) sayesinde dolanık (*entangled*) yapılar oluşturur. Performatif dinleme hali ağaçlar ve birlikte aynı maddeselliği paylaştığı tüm türler arasındaki bu dolanıklığı deneyimleme çabasıdır: Bu dinleme biçimi, ağaçlar ve insanlar arasındaki etkileşimi pasif bir gözlemden ziyade, her iki tarafın da aktif fail olarak katıldığı bir süreç olarak tanımlar. Barad'a göre bu dolanıklık hali maddenin, insanın ve insan olmayanların iç etkileşimleri sonucunda her defasında farklılıkların birbirine etki ederek yeni ilişki yapıları oluşturduğu (*diffractive*) bir süreci tanımlar. Bu ilişki yapıları, onları oluşturan faillerin sahip olduğu edimsellik (*performativity*) ile şekillenir (Barad, 2003; 2007). Farklılaşmanın ötekileşme anlamına gelmediği bu ilişkisellikte madde ve anlam, özne ve nesne, ben ve öteki birbirinden bağımsız, ayrı ya da kopuk değildir; her varoluşun kendi failliğini icra ederek birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettikleri bir gerçekliktir (Barad, 2007). Performatif dinleme pratiğindeki "performatif" kelimesi Barad'ın belirttiği bu edimselliğe referans verir: Ağaç ve insan arasındaki durumsal ilişki her pratikte faillerin zihinsel ve bedensel edimsellikleri yani performatiflikleri ile şekillenir. Dolayısıyla her dinleme pratiği insan ve ağaç varlıklar arasında yeniden şekillenen

ilişkisellikler oluşturur. Performatif dinleme pratiğini birden fazla deneyimleyen katılımcıların her pratik sonrasında ağaçlarla kurdukları ilişkisellikte benzer bir durum gözlenmiştir. Katılımcılar, her dinleme pratiğinde seslere ve bedenlerine daha fazla odaklanabildiklerini, sesler üzerinden çoklu-türler arasındaki karşılıklı ilişkiselliği anlamlandırmaya çalıştıklarını ve ağaçlarla kurdukları ilişkinin her pratikte derinleştiğini ifade etmişlerdir.

Doğal yaşam alanı orman olan bir toplum için dolanıklılık hali tüm sesleriyle birlikte yaşamın bir parçası olarak çaba sarfetmeksizin içselleştirilmiştir. Örneğin Bosavi Yağmur Ormanları'nda yaşayan yerli halk için orman sesleri, doğanın canlı bir parçası olarak günlük aktivitelerini yönlendiren, çevreleriyle olan derin bağlarını ifade eden, ruhsal ve kültürel miraslarının bir parçasıdır. Ormanla uyumlanmanın, onunla birlikte yaşamının, paylaşmanın ve birlikte-var-olmanın aracıdır (Feld, 2003). Bu ortamın tüm türleri, bir anlamda birbirlerine yoldaşlık eden ve birbirlerinin yaşamlarını etkileyen “yoldaş-türlerdir” (Haraway, 2016). Oysa pek çok şehirli modern insan için orman ya dinlenmek ve rahatlamak için ara sıra gittiği bir aktivite alanı ya da ötekileştirdiği ve doğa olarak adlandırdığı bir kavramın beden bulmuş halini temsil eder. Benzer şekilde, performatif dinleme pratiğini deneyimleyen pek çok katılımcı da ya dinlenmek, yürüyüş yapmak veya sosyal aktivitelerde bulunmak için bir ormanı ziyaret etmiş ya da daha önce hiç ormana gitmemişti. Bu nedenle katılımcıların büyük çoğunluğu için orman, istemsiz de olsa ötekileştirilmiş, yaşam alanlarının dışında kalan bir doğa kavramını ifade etmekteydi. Dolayısıyla ormanla uyumlanma ve burada yaşayan tüm türlerin insandan ayrı bir alana ait olmadığını algılama aşaması, pratiğin kendisi kadar zorlayıcı olmuştur. Bu uyumlanma sürecini kolaylaştırabilmek için, katılımcılarla öncelikle ormanda kısa yürüyüşler yapılmış ve ağaçların yaşamsallıklarına dair bilgiler paylaşılmıştır. Dinleme pratiği aşamasında, katılımcılardan ağaçları gözlemlmeleri ve onlarla birlikte mümkün olduğunca sabit bir şekilde ayakta durarak çevredeki seslere ve kendi bedenlerine odaklanmaları istenmiştir. Fiziksel dayanıma göre 10 ila 30 dakika arasında süren bu dinleme pratiklerinde katılımcılar, çevredeki sesler ve çoklu-türlerle karşılaşarak, ağaçların varlıklarına, yaşamsallıklarına ve diğer türlerle birlikte var oluşlarına dair farkındalık geliştirmeye başlamışlardır. Öte yandan, doğanın farklı ve bağımsız bir alan olmadığı, aksine iç içe geçmiş ve yoldaş-türler ile birlikte kurulduğu bu bir araya gelişte deneyimlenen

performatif dinleme pratiği, katılımcıların kendinden başka türlere karşı sorumluluk alması (*responsibility*) (Barad, 2012) ya da tepki verebilme yetisini (*response-ability*) (Haraway, 2016) geliştirmesi açısından da bir karşılaşma imkânı sunmuştur. Böyle bir karşılaşma, insanın kendi dışındaki yaşam formlarını fark etmesine ve aynı maddeselliği paylaştığı bu dolanıklığın bir parçası olduğunu bedensel olarak deneyimlemesine olanak tanır. Nitekim performatif dinleme pratiğini deneyimleyen katılımcıların pek çoğu ağaçlarla olan karşılaşmalarında bu dolanıklığın bir parçası olduklarını hissettiklerini ve daha önce hiç düşünmemiş olsalar da ağaçların yaşamsallığını fark edebildiklerini ifade etmişlerdir. Öyle ki, bu farkındalık hali, örneğin yangınlar, şehirleşme ya da tüketim amaçlı ağaç kesimi gibi konuları hatırlamalarına neden olmuş ve neredeyse tüm katılımcılar, ağaçlara karşı daha fazla sorumluluk alınması gerektiğini dile getirmiştir.

Karşılaşmalar varlıkların diğer varlıklar, çevreler ve durumlarla olan çeşitli etkileşimlerini ve deneyimlerini kapsar. Ses de bir karşılaşmadır; ses dalgaları bedenimize ulaştığında onun varlığıyla karşılaşırız. Christopher Tilley (2020) dünyayla olan karşılaşmalarımızın etkisini dokunma ve görme eylemi üzerinden örneklendirir: Dokunma eyleminin dokunulabilen bir beden gerektirmesi gibi görme eylemi de görülebilen bir beden gerektirir. Tilley, Merleau-Ponty'nin ressam ve resmedilen arasındaki rollerin tersine çevrilmesi fikrinden yola çıkarak, ağaçların varlıklarıyla resim sürecini etkilediğini ifade eder: "Ressam ağacı görür ve ağaçlar da ressamı görür; ağaçların gözleri olduğu için değil, ağaçlar ressamı etkiledikleri, harekete geçirdikleri, varlıkları olmadan ortaya çıkması imkânsız olan resmin bir parçası haline geldikleri için" (Tilley, 2020: 18). Öyleyse bu durum ses için de geçerlidir. Performatif dinleme pratiğinde dinleyici ve ağaç arasındaki karşılaşmada da benzer bir etki gözlemlenir; dinleyici yaprakların rüzgârla, kuşun dallarla, tırtılın yapraklarla, yağmurun ağaçla karşılaşmasının sesini dinler. Ağacın varlığı olmadan ortaya çıkamayacak olan tüm bu sesler dinlemenin bir parçası haline gelir. Bu, ormandaki tüm bedenlerin birbirleriyle olan karşılaşmalarının işitsel bir temsildir.

Karşılaşmalar dönüştürücüdür; sesin beden üzerinde etkisi olduğu gibi bedenin de ses dalgaları üzerinde dönüştürücü etkisi vardır. Dinleme pratiğini deneyimleyen katılımcıların seslerle olan karşılaşmalarında benzer bir dönüşümün farklı şekillerde tezahür ettiğini söylemek mümkündür. Katılımcılar, kendilerini çevreleyen sessel

ekolojinin içine dalarak yalnızca kulaklarına gelen ses dalgalarına değil, bedenlerine ulaşan titreşimlere de odaklanarak ağaçlar, böcekler, kuşlar ve ortamda duyumsadıkları tüm seslerle ilişkilendirebilecekleri varoluşlara dair farkındalık geliştirmişlerdir. Tim Ingold (2007) sesin zihinsel ya da maddesel değil deneyimsel bir olgu olduğunu öne sürerek onu içerisinde duyduğumuz, bizi çevreleyen ya da içerisine “daldığımız” (*immerse*) bir ortam olarak tarif eder. Ingold’un aksine ses dalgalarının titreşimsel etkisine odaklanan Stefan Helmreich’a göre ses içine daldığımız bir ortam değil “ortam aracılığıyla iletilen bir enerjidir” ve maddesel titreşimin bilgiye “dönüşümü” (*transduction*) ile var olur (Helmreich, 2015: 22). Performatif dinleme pratiğinde ses, hem Ingold’un içine dalınan ortam yaklaşımını hem de Helmreich’in dönüşüm vurgusunu kapsar. “Kimse” yani insan olmasa da karşılaşmalar sonucunda var olan ve farklı bedenlerin ve türlerin kendi algılama ve dinleme biçimleriyle anlamlandırdığı sesler, içine dalınan ve bedenler aracılığıyla bilgiye dönüşen ormanın sessel ekolojisini oluşturur. Performatif dinleme pratiğinde katılımcılar, bedenlerin karşılaşmalarından doğan ses çeşitliliğini, seslerin etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin duyumsal olmanın ötesinde varlıklararası bir iletişime dönüştüğünü deneyimlemişlerdir. Diğer bir deyişle, katılımcıların, içine daldıkları ormandaki seslerin sadece bir duyum ya da algı nesnesi olmaktan çıkarak, farklı maddesellikler (ağaçlar, böcekler, kuşlar vb.) arasında bir tür iletişim aracına dönüşümü yani doğadaki varlıklar arasında süregelen bir etkileşimin ya da karşılıklı varoluşun dışavurumu olarak algıladıkları gözlemlenmiştir.

“Ses hem bedenlerden yayılır hem de bedenlere nüfuz eder; bu yansıma ve özümseme karşılıklılığı, bedenleri ses çıkarma potansiyelleri aracılığıyla mekânlara ve zamanlara uyumlayan yaratıcı bir yönelim aracıdır” (Feld, 2003: 226). Orman ekosisteminde ses, ormana ve onun zamansallığına, ritmine, ormanın çoklu-türlerinin karşılaşmalarından doğan sessel ekolojisine uyumlanmayı sağlayan bir aracıdır. Kendini doğadan ayrı, onun dışında gören şehirli modern insanın birlikte yaşadığı diğer kendilikleri fark edebilmesi, “dünyayı onlardan dinleyebilmesi” için “her bir organizmanın kendini inşa ettiği çoklu-türler uyumunun bir parçası olması gerekir” (Tsing, 2015: 156-158). Duygulanımları “enerjik boyutu olan maddi, fizyolojik şeyler” olarak tanımlayan feminist filozof ve psikanalist kuramcı Teresa Brennan (2004: 6), toplumsal ve biyolojik olarak hem içeride hem dışarıda fizyolojik olarak var olduklarını ve “uyumlanma, senkronize olma”

(*entrainment*) yoluyla aktararak deneyimlendiklerini ifade eder (2004: 52). Uyumlanma ya da senkronizasyon iki farklı titreşim alanının yeterli süre birbirine maruz kalması sonucunda meydana gelir. Deborah Kapchan'a göre, "çevresinin titreşimlerine uyum sağlayan ve bu titreşimlerle dönüşen bir beden" sınırları ve ikiliği ortadan kaldırarak bizi çoklu-türlerin bir arada varoluşuna bağlar (Kapchan, 2015: 38). Öyleyse ormanın deneyimsel ortamında yeterince zaman geçirmek bedenlerimizi nasıl etkiler?

Performatif dinleme pratiğini deneyimleyen katılımcıların bir kısmı, farklı ormanlarda ve birden fazla kez çalışmayı gerçekleştirme fırsatı buldu. Çalışmalar her ne kadar ormanın kendi dinamikleri, ortam koşulları ve katılımcının fiziksel durumuna göre değişiklik gösterse de yapılan pratik sayısı ve süresi arttıkça ormanın sessel ekolojisine uyumun da giderek arttığı gözlemlendi. Performatif dinleme yönteminde ormanın sessel ekolojisine uyum sağlamak için sese odaklanılır: Ses, ağaçlar gibi durup, onlar gibi bedenimize ulaşan her tür titreşimi duyumsamaya çalıştığımız, ortama uyumlandığımız ya da Brennan'ın tabiriyle "senkronize" olduğumuz, bedenimizin ve zihnimizin sınırlarını aşmaya çalıştığımız bir dinleme deneyimine aracılık eder. Bu deneyim, "ağaçların arasında nasıl duyulduğunu ve üç metreden ilerisini göremediğinizde sesin nerede konumlandığını" (Feld, 2017: 90) algılamamıza yardımcı olabilecek bir dinleme halidir. Ses, bedenin ve zihnin "eyleme geçme ve eyleme geçirilme kapasitelerini" (Greg ve Seigworth, 2010: 1) ortaya çıkaran, katılımcının daha önce belki de üzerine düşünmediği türleri fark etmesine ve onlarla karşılaşmasının dönüştürücü etkisine aracı olan duygulanımsal (*affective*) bir pratiktir. Bedeni ve zihni tanımlardan ve sınırlardan özgürleştirerek seslerin akışına bırakan, bilgiyi bedensel pratik üzerinden edinmeyi ve insan olmayan türlerle ilişki kurmayı sağlayan katılımcı ve dönüştürücü bir eylemdir. Ağaç gibi durarak onun çevresel uyarınları nasıl algıladığını anlamaya çalışma, yani etrafındaki sesleri ve tüm duyuşsal etkileri fark edebilme çabası, insanmerkezci bakış açısına hem fiziksel hem de zihinsel bir meydan okuma niteliğindedir. Dolayısıyla performatif dinleme pratiğinde katılımcı doğa-kültür, insan-insan olmayan gibi ikilikleri aşmayı, beden ve doğa arasında aslında hiçbir zaman var olmayan ayrımı ve sınırları ortadan kaldırmayı sağlayan sessel ve bedensel bir farkındalık halini deneyimler. Her ne kadar "ormanda yeterince zaman geçirmek" pratiğin süresine, tekrar sayısına ve deneyimleyenin kendisine bağlı olarak değişse de çalışmalar sonucunda katılımcılar ikiliklerin ve ayrımların zihinsel olduğunu, aslında şehrin doğadan

ayrı bir yer olmadığını ve sokaklarda birlikte yaşadıkları ağaçlarla aslında iç içe olduklarını fark ettiklerini ifade ettiler.

Performatif dinleme, tıpkı yağmur ormanlarındaki yoldaş türlerin sesler üzerinden birbirleriyle etkileşiminde olduğu gibi, aslında hiçbir zaman ayrı olmadığı doğanın, ormanın çoklu-türler dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğumuzu hissetmemize olanak tanır. Timothy Cooley, “insanların sadece diğer insanları değil, aynı zamanda diğer biyolojik varlıkları da empati kuracak şekilde duymasını, hissetmesini, görmesini, koklamasını ve algılamasını daha iyi sağlamak için yetilerimizi nasıl yeniden uyumlayabileceğimizi” sorgular (Cooley vd., 2020: 301). Cooley’e göre derin dinleme (*deep listening*), insanların dünyadaki tüm varlıklarla ilişki kurarak insan istisnacılığının azaltılması anlamında olumlu değişiklikler yaratacak bir yoldur (Cooley vd., 2020: 303). Pauline Oliveros’un “iyi olma hissi veren yüksek bir farkındalık hali” olarak tanımladığı derin dinleme yöntemi, dinleyiciyi ses ya da sessizliğin uzay-zaman sürekliliğine genişleten ve aynı zamanda tek bir sese ya da ses-sessizlik dizilerine anlık olarak odaklanmayı sağlayan bir süreçtir” (Oliveros, 2005: xvii, xxiv). Sesin “algılanabilir tüm titreşimleri kapsadığı” bu dinleme hali, etrafımızda olup bitenlere dikkat etmek ya da bilincin genişlemesi, tüm çevreye ve ötesine bağlanmak anlamına gelir (Oliveros, 2005: xxv, xxiii). Dinleme dışsal olduğu kadar içsel de bir deneyimdir. Neyi ve nasıl dinlemeyi tercih ettiğimiz, bedenimizin hangi seslere odaklandığının ve onlara nasıl tepki verdiğinin farkında olmamız, o seslerin kaynağına, varoluşuna ve yaşamsallığına dair düşünmemizi sağlar. Toprağın altındaki dünyanın, yaprakların arasındaki böceklerin, ağacın kabuğunda yaşayan organizmaların ya da ağacın kendisinin sesini duyabilmek için, tüm duyuların dış uyaranlara açık hale getirildiği bedene odaklanmak gerekir. Nitekim dinleme pratiğini deneyimleyen katılımcılardan bazıları, toprağın altındaki titreşimleri hissetmeye çalışıp ağaçların köklerinde yaşayan canlılar hakkında düşünürken, bazıları ağacın gövdesi ve yapraklarına odaklanarak bedenlerindeki su akışını ve üzerinde yaşayan organizmaların seslerini hayal etmeye çalışmıştır. Bedene ve seslere daha çok odaklandıkça etraflarında var olan dünyayı ve bir aradalığı fark etmeye ve böylece ortamın bir parçası gibi hissetmeye başlamışlardır.

Performatif dinleme, sesler üzerinden bedeninin diğer bedenlerle karşılaştığı, failliklerine açık hale geldiği ve uyumlandığı bir dinleme pratiğidir. Sesleri bedensel deneyim üzerinden anlamlandırmayı ve algılamayı sağlar. Ağaçları sosyal varlıklar, ormanı da hem onların sosyal alanı hem de onlarla karşılaşılan mekân olarak kabul eder. İnsan türünün alışlagelmiş işitme kalıplarının dışına çıkmaya çalışarak ses aracılığı ile ağaçların ontolojisini tanımaya ya da aşına olmaya odaklanır. Oliveros'un (Oliveros, 2005) hayvanları derin dinleyiciler olarak kabul etmesi gibi performatif dinleme yöntemi de kökleri toprağın derinliklerine inen ve dalları gökyüzüne uzanan ağaçları, orman ekosisteminin derin dinleyicileri olarak ele alır. Bir ağaç gibi durup toprağın derinliklerini, kuşları, böcekleri, rüzgârı, yağmuru, ormanın tüm türlerini ve onların birbirleriyle ve bizimle olan karşılaşmalarını bedenimizle dinlemeyi ve algılamayı önerir. Ses aracılığıyla ve dinleme üzerinden, birlikte yaratılan ilişkiler ağının parçası olan çoklu failer ya da bedenler arasındaki etkileşimi keşfetmeye çalışır. Performatifliğin her yinelemede farklılaşarak tekrarlayan doğasına vurgu yaparak (Butler, 1990; Barad, 2012) her dinleme pratiğinin insanın kendi özneliğiyle, doğayla ve diğer türlerle olan ilişkilerini şekillendirebildiğini, değiştirip dönüştürebildiğini öne sürer. Böylece özne ve nesnenin, ben ve ötekinin birbirine dolanıklılığını (Haraway, 2003; Barad, 2012), karşılaşmaların dönüştürücü etkisini, çoklu-türlerin failliğini ve onlarla "birlikte-olma" (*becoming-with*) (Haraway, 2016) halinin ses ve beden üzerinden deneyimlenmesini sağlayabilmeyi amaçlar.

Sonuç

Yeryüzünün sunduğu kaynakları kullanarak kendine modern bir yaşam tarzı inşa etmiş olan kapitalist ve sömürgeci insan, ötekileştirme çabası içine girdiği doğanın bir parçasıdır. Doğa ve kültür arasında oluşturulan ayrımı giderek keskinleştiren insanmerkezci düşünme tarzı, insanı birlikte var olduğu diğer türlere zamanla daha çok yabancılaştırmıştır. Doğa neresidir? Şehirler doğadan ayrı mıdır? Sokakta duran ağaç şehirde mi doğada mıdır? Sınırlar nerede başlayıp nerede biter? İnsan ve insan olmayanlar arasındaki girift ilişkiler ağı, onlara rağmen değil onlarla birlikte var olma hali sadece Bosavi ya da Amazon'daki yağmur ormanlarında yaşayan toplumlar için mi geçerlidir? İnsanı bir ağaçtan daha canlı, daha fail ya da daha hissedebilen yapan nedir? Bu yabancılaşmadan kurtulmak ve yeryüzünü paylaştığı diğer varlıklara alan açabilmek için

insanın tüm bu sorular üzerine düşünmesi, kabullerini gözden geçirmesi ve sorumluluk alması önemlidir.

İnsan-olmayan türlerin failliğini anlayabilmek için belki de dünyayı bir ağaçtan veya bir ağaç gibi dinlenmemiz, ya da dinleme çabasına girmemiz gerekir. Ancak insan türü için kendi yaşamsallığına ve bedenine bu kadar yabancı olan bir varlık gibi çevresini deneyimlemeye ve algılamaya çalışması, sesleri sadece kulak değil tüm beden ile algılamaya çalışması kadar zor, hatta çoğu zaman tahayyül edilemezdir. Ancak performatif dinleme pratiği önce bedenin sonra da zihnin kalıplarını ve sınırlarını aşmayı, dünyayı bir ağaçtan ve bir ağaç gibi dinlemeye çabalamayı önerir. İnsanmerkezcilikten uzaklaşarak, ağaçların ve yoldaş-türlerinin failliğini fark etme, türlerin çoksesliğinin bir parçası olduğumuzu anlama ve anlatma yolculuğudur. Ağaçlar gibi durabilmek, yavaşlayabilmek, nefes alabilmek, toprağı ve etraftaki çoklu-türler dünyasını duyuşal olarak algılamaya çalışabilmektir. Her ne kadar böyle bir deneyim sesin failliğine odaklanarak ağaçların varlıklarına dair farkındalık sağlayacak olsa da bu farkındalık hali özdüşünümsel bir yorumu da içinde barındırır. İnsan bir ağaç olamaz, ama bir ağacın varlığı üzerinden diğer binlercesini fark edebilir. Kendi var oluşunun gerçekliğini değiştiremez ama dünyayı nasıl algılayacağını ve dünyayı paylaştığı türlerle bir arada yaşayama şeklini değiştirebilir, kendinden başka türlerin yaşamsallıklarına dair sorumluluk almasını sağlayabilir. Doğa ve kültür ayrımının ve insanın dışında kalan bir doğanın aslında hiç var olmadığını, tüm türlerin birbiriyle karşılıklı ilişkisellik içinde var olduğunu yeniden hatırlamak için “doğa” olarak dışsallaştırılan, ötekileştirilen çevreyle ve failleriyle yeniden uyumlanmamıza aracılık edebilir.

Teşekkür

Bu çalışma İstanbul Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: 44104.

Kaynakça

- Ahmed, S. (2014). *Cultural politics of emotion*. Edinburgh University Press.
- Andersen, L., Corazon, S.S.S., Stigsdotter, U.K. (2021). Nature Exposure and Its Effects on Immune System Functioning: A Systematic Review. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 1416.
- Barad, K. (2003). Posthumanist performativity: Toward an understanding of how matter comes to matter. *Signs: Journal of women in culture and society*, 28(3): 801-831.

- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press.
- Barad, K. (2012). Matter feels, converses, suffers, desires, yearns and remembers. R. Dolphijn ve I. van der Tuin (Ed.). *New Materialism: Interviews and Cartographies* içinde, s. 48-70. Ann Arbor: Open Humanities Press.
- Balding, M. ve Williams, K. J. (2016). Plant blindness and the implications for plant conservation. *Conserv Biol.* 30(6):1192-1199. doi: 10.1111/cobi.12738.
- Becker, J. (2010). Exploring the habitus of listening. Juslin, Patrik N., ve John Sloboda (Ed.). *Handbook of music and emotion: Theory, research, applications* içinde, s. 127-157. Oxford University Press.
- Bell, S. L., Westley, M., Lovell, R., Wheeler, B. W. (2017). Everyday green space and experienced well-being: the significance of wildlife encounters. *Landscape Research*, 43(1): 8-19.
- Berger, H. M. (2012). *Stance: Ideas about emotion, style, and meaning for the study of expressive culture*. Wesleyan University Press.
- Braidotti, R. (2021). *İnsan Sonrası*. (Çev. Öznur Karakaş). Kolektif Kitap, İstanbul.
- Brennan, T. (2004). *The transmission of affect*. Cornell University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble*. New York: Routledge.
- Chamovitz, D. (2012). *What a plant knows: A field guide to the Senses*. Scientific American/Farrar, Straus and Giroux.
- Coccia, E. (2019). *The life of plants: A metaphysics of mixture*. Polity.
- Coole, D. ve Frost, S. (2010). *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*. Duke University Press, Durham.
- Cooley, T., Allen, A. S., Hellier, R., Pedelty, M., Von Glahn, D., Titon, J. T., Post, J. C. (2020). Call and Response: SEM President's Roundtable 2018, "Humanities' Responses to the Anthropocene". *Ethnomusicology*, 64(2): 301-301.
- Daly, L. (2015). *The symbiosis of people and plants: ecological engagements among the Makushi Amerindians of Amazonian Guyana*. (Doktora Tezi). University of Oxford.
- Demey, M. L., Mishra, R. C., Van Der Straeten, D. (2023). Sound perception in plants: From ecological significance to molecular understanding. *Trends in Plant Science*. <https://doi.org/10.1016/j.tplants.2023.03.003>
- Descola, P. (2013). *Doğa ve Kültürün Ötesinde*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eidsheim, N. S. (2015). *Sensing sound: Singing and listening as vibrational practice*. Durham: Duke University Press.
- Feld, S. (1994). From ethnomusicology to echo-muse-ecology: Reading R. Murray Schafer in the Papua New Guinea rainforest. *The Soundscape Newsletter*, 8(6): 9-13.
- Feld, S. (2003). A Rainforest Acoustemology. Bull, M. ve Les Back (Ed.). *The Auditory Culture Reader* içinde, s. 223-239. Bloomsbury Publishing, Berg.
- Feld, S. (2017). On post-ethnomusicology alternatives: acoustemology. *Perspectives on a 21st century comparative musicology: Ethnomusicology or transcultural musicology*: 82-98.
- Gregg, M. ve Seigworth, G. J. (2010). *The affect theory reader*. Duke University Press, Durham.
- Grusin, R. (Ed.). (2015). *The nonhuman turn*. University of Minnesota Press.

- Haraway, D. (2003). *The Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Haraway, D. J. (2008). *When Species Meet*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Helmreich, S. (2015). Transduction. Novak, D. ve Sakakeeny, M. (Ed.). *Keywords in sound* içinde, s. 222-231. Duke University Press, Durham.
- Ingold, T. (2007). Against soundscape. *Autumn leaves: Sound and the environment in artistic practice*: 10-13.
- Jung, J., Kim, S.-K., Kim, J. Y., Jeong, M.-J., Ryu, C.-M. (2018). Beyond chemical triggers: Evidence for sound-evoked physiological reactions in plants. *Frontiers in Plant Science*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpls.2018.00025>
- Kapchan, D. (2015). Body. Novak, D. ve Sakakeeny, M. (Ed.). *Keywords in sound* içinde, s. 33-44. Duke University Press, Durham.
- Kapchan, D. (2017). The splash of Icarus: theorizing sound writing/writing sound theory. Kapchan, D. (Ed.). *Theorizing Sound Writing* içinde, s. 1-22. Wesleyan University Press.
- Kirksey, S. E., ve Helmreich, S. (2010). The emergence of multispecies ethnography. *Cultural anthropology*, 25(4), 545-576.
- Kohn, E. (2013). *How forests think: Toward an anthropology beyond the human*. University of California Press, California.
- Krause, B. (2012). *The great animal orchestra: finding the origins of music in the world's wild places*. Hachette UK.
- Massumi, B. (2002) *Parables for the virtual: Movement, affect, sensation*. Durham: Duke University Press.
- Middelhoff, F., ve Peselmann, A. (2023) The Stories Plants Tell: An Introduction to Vegetal Narrative Cultures. *Narrative Culture*, 10(2): 175-188.
- Montgomery, B. L. (2021). *Lessons from plants*. Harvard University Press.
- Ochoa Gautier, A. M. O. (2014). *Aurality: Listening and knowledge in nineteenth-century Colombia*. Duke University Press, Durham.
- Ochoa Gautier, A. M. O. (2016). Acoustic multinaturalism, the value of nature, and the nature of Music in Ecomusicology. *boundary 2*, 43(1): 107-141.
- Oliveros, P. (2005). *Deep listening: A composer's sound practice*. New York: Iuniverse, Inc.
- Plumwood, V. (2023). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. (Çev. Başak Ertür). Metis Yayınları, İstanbul.
- Post, Jennifer C. ve Bryan C. Pijanowski. (2018). Coupling Scientific and Humanistic Approaches to Address Wicked Environmental Problems of the Twenty-First Century: Collaborating in an Acoustic Community Nexus. *MUSICultures* 45(1-2): 71-91.
- Silvers, M. (2020). Attending to the nightingale: on a multispecies ethnomusicology. *Ethnomusicology*, 64(2): 199-224.
- Simard, S. (2021). *Finding the mother tree: Discovering the wisdom of the Forest*. Penguin.
- Sterne, J. (2003). *The Audible Past*. Durham: Duke University Press.

- Thompson, M. (2019). Gendered sound. Bull, M. (Ed.). *The Routledge Companion to Sound Studies* içinde, s. 108-117. Routledge.
- Tilley, C. (2020). *The materiality of stone: explorations in landscape phenomenology*. Routledge.
- Tsing, A. L. (2015). *The Mushroom at the End of the World*. Princeton University Press.
- Whitehouse, A. (2015). Listening to birds in the Anthropocene: The anxious semiotics of sound in a human-dominated world. *Environmental Humanities*, 6(1): 53-71.